

Aankondigingen en mededelingen

Wereldburger in een eeuw van nationalisme

Voor het symposium van de Werkgroep Negentiende Eeuw op 10 december 2010

‘Ubi bene ibi patria’ – overal waar ik mij prettig voel, is mijn vaderland, dit zijn de bekende woorden waarmee Erasmus aangaf een wereldburger te willen zijn. Voor humanisten was die prettige omgeving de niet aan een territorium gebonden gemeenschap van de Republiek der Letteren, een supra-nationaal netwerk. Eigenlijk heeft het begrip wereldburger altijd die sociale connotatie behouden; wereldburgerschap is een keuze en een manier van zijn die alleen is weggelegd voor een geletterde elite.

Natuurlijk wijzigde met de sociaal-historische omstandigheden ook de invulling van het begrip en de zijnswijze van wereldburgerschap. Zo koesterden de verlichte achttiende-eeuwse *philosophes* uitgesproken progressieve idealistische ideeën over wereldburgerschap: de bevordering van het geluk van de mensheid door verspreiding van over de hele wereld vergaarde kennis. In het revolutionaire Frankrijk werd deze *culte cosmopolite* aanvankelijk aanvaard als een cultuur-politiek ideaal, maar onder de Jacobijnen kwam daar de klad in. Het vaderland werd de imperatief en het eerder al door Rousseau in het leven geroepen negatieve beeld van de wereldburger voerde nu de boventoon: ‘ces cosmopolites qui vont chercher au loin dans leurs livres les devoirs qu’ils dédaignent de remplir autour d’eux.’ Het feit dat de wereldburger behoorde tot de elite die voor intellectuele vorming, zaken of plezier veel in het buitenland vertoefde, droeg uiteraard bij aan de veroordeling. Vaderlandsliefde en wereldburgerschap sloten elkaar op dat moment uit.

De vraag is nu: hoe werd in de nationalistische negentiende eeuw de deur weer opengezet voor de wereldburger? Dit onderwerp is voor Nederland nog niet systematisch onderzocht, maar enkele kleine steekproeven geven al verrassende resultaten te zien. Zo ziet de vaderlandslievende dichter J.F. Helmers uit pacifistische overwegingen geen heil in fel nationalisme – ‘breek, scheur den slagboom weg, die volk van volken scheidt.’ (*De Wereldburger*, 1805) Vaker te horen is de pragmatische gematigdheid zoals van J.A. Bakker in zijn artikel ‘Over het verband tusschen vaderlandsliefde en wereldburgerschap.’ (*De Fakkel* 1830) Bakker verzet zich tegen het negatieve idee dat wereldburgerschap niets anders is dan een dekmantel van ‘koele onverschilligheid voor Vaderland en Staat.’ Hij bepleit een wereldburgerschap, ‘vooral bij den beschaafden stand,’ dat in harmonie staat met vaderlandsliefde, om deze zodanig te ‘veredelen’ dat het goede bij andere volken wordt opgemerkt en tot heil van het vaderland aangewend.

Met andere woorden: het vaderland heeft een wereldburgerlijke elite nodig om mee te gaan in de vaart der volkeren. Opmerkelijk genoeg geldt dat ook andersom. Want is het niet zo dat het de natiestaten zijn geweest die internationale manifestaties als wereldtentoonstellingen, vredescongressen en olympische spelen mogelijk hebben gemaakt, bij uitstek faciliteiten om een wereldburgerlijke geest te vormen?

De congrescommissie nodigt potentiële sprekers uit om vanuit de hier geschetste context na te denken over de ontwikkeling van het begrip wereldburger in Nederland in de negentiende eeuw, liefst in wisselwerking met de sociale praktijk. Het kan gaan om de politieke, economische, culturele of sociale wereldburger. Allerlei invalshoeken en bronnen zijn denkbaar: de waardering voor supra-nationale helden, de representaties van wereldburger(schap) in woord en in beeld (romans, gedichten, reisverhalen schilderijen, prenten en foto’s), de opvoeding tot wereldburger (d.m.v. talenkennis, etiquette, internationale goede smaak), de verruiming van zijn habitat, de Republiek der Letteren, en de wereldburgerlijke kunstenaar en wetenschapper. Ook

voorwaarden als mobiliteit en internationale gastvrijheid, zaken waarover (auto)biografieën, congresverslagen en reisverslagen wellicht informatie, kunnen aan de orde komen. Uiteraard is er ook ruimte voor de negatieve opvattingen van wereldburgerschap die de negentiende eeuw heeft gekend.

Abstracts van max. 500 woorden dienen vóór 30 mei te worden ingediend bij de secretaris, Jenny Reynaerts: j.reynaerts@rijksmuseum.nl

Tussen beleving en verbeelding. Steden in een spanningsveld, 1800-1914

10-11 maart 2011, Radboud Universiteit Nijmegen,

Eigenlijk begrepen negentiende-eeuwers in Europa hun steden niet meer, zoveel wordt al snel duidelijk voor wie de zeer verschillende manieren bestudeert waarop over de stad werd geschreven. Associeerden sommigen de stad met vrijheid, rijkdom en artistieke inspiratie, anderen merkten er slechts de ongezondheid, de eenzaamheid, de zedeloosheid en de herrie van op. De oorzaak voor die verwarring valt niet ver te zoeken. Industrialisering, technologische vooruitgang en verhoogde mobiliteit veranderden de negentiende-eeuwse leefruimte in een onwaarschijnlijk tempo. Met name in de steden leidden deze processen tot bruuske perspectiefwijzigingen en werd de ruimte steeds opnieuw anders beleefd. *Tussen beleving en verbeelding. Steden in een spanningsveld, 1800-1914*, een vervolg op het congres *Naties in een spanningsveld* (2009), waarvan de proceedings in het voorjaar van 2010 bij uitgeverij Verloren zullen verschijnen, staat in het teken van die telkens hernieuwde stadsbeleving en de wisselende beeldvorming die zij met zich meebrengt. Centraal staat de vraag welke getuigenis literaire en andere teksten uit de lange negentiende eeuw (1800-1914) daarvan brengen.

In methodologisch opzicht wil dit congres ten eerste nadrukkelijk verschillende disciplines met elkaar confronteren. Er wordt meer bepaald bewust gezocht naar een kruisbestuiving van literatuurwetenschap en -geschiedenis met drie andere onderzoeksgebieden – te weten cultuur- en sociale geschiedenis, architectuur- en stedenbouwgeschiedenis en kunstgeschiedenis/visuele cultuur. Die kan van tweërlei aard zijn: ze kan theoretisch van insteek zijn, door inzichten uit de ene discipline in te zetten om een nieuw licht te werpen op bronnenmateriaal uit de andere discipline, maar ook kunnen literaire discoursen geconfronteerd worden met niet-literaire discoursen. Ten tweede biedt dit congres zowel ruimte aan Nederlandstalige case studies als ook aan transnationale casussen van waaruit een link met de Lage Landen gelegd kan worden. Het is tevens de bedoeling dat zoveel mogelijk de sociale verschillen, inclusief die van gender, in de beleving van de stedelijke ruimte in rekening gebracht worden.

Concreet willen wij vier spanningsassen vooropstellen, waarrond wij de diverse onderzoeksvragen clusteren. De eerste heeft betrekking op de *spanning tussen de stad als een plaats van arbeid en de stad als een plaats van ontspanning*. Daarbij valt niet alleen te denken aan de beleving van winkelruimtes (passages, warenhuizen, winkelstraten) en van typische plaatsen van vertier zoals theaters, parken, cafés, dierentuinen of bordelen, maar ook aan kantoren, fabrieken, bouwplaatsen, havens en aan de werkplaatsen van de geest: academische ruimtes (studeerkamers, universiteitsbibliotheken). In de wereldtentoonstelling komen beide functies van de stad, werken en zich ontpannen, samen.

Onder de tweede spanningsas valt de representatie van ruimtes die de *spanning tussen de publieke sfeer en de privésfeer* impliceren. De verbeelding van interieurs behoort daartoe (van cafés, van wachtkamers, van schrijvershuizen, ...), maar ook het motief van het uiterlijke vertoon, het

naar buiten gekeerde interieur, zoals dat zichtbaar wordt in onder meer uitstalramen en gevels. Bijzondere aandacht verdienen in deze context ook ruimtes waarin geloof beleefd kan worden: kerken, kloosters, bedevaartsoorden en kapelletjes.

De derde as heeft betrekking op ruimtes waarin de *tegenstelling tussen mobiliteit en stilstand* een rol speelt. Concreet denken wij dan aan ruimtes die met toerisme te maken hebben (de oude stadskern, musea, wereldtentoonstellingen), met verkeer (stations, metro, tram) en met migratie en internationalisme. De negentiende-eeuwse stad profiteert van technologische ontsluiting, maar ondergaat ook allerlei vormen van musealisering.

Bij de vierde en laatste spanningsas wordt gekeken naar de *oppositie tussen regulering en (on-gecontroleerde) groei*. Worden groene plaatsen in de stad beleefd als onderbreking van de voortwoekerende bebouwing, als stadse droom van een afwezige natuur (parken, periferie, stadsboerderijen), hoe werd stadsanering geïnterpreteerd (het vuil en het geld, gedempte grachten en leien, sloppenwijken) en welke visies op stadsuitleg spelen er zoal: wordt die bebouwing buiten het oude centrum, omsloten door singels en ringgrachten, in verband gebracht met een nieuwe burgerklasse of een nieuw standsbesef?

Tussen beleving en verbeelding. Steden in een spanningsveld, 1800-1914 zal op 10 en 11 maart 2011 plaatsvinden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De voertalen van het congres zijn Engels en Nederlands. Voorstellen voor bijdragen kunnen worden ingediend tot 15 september 2010 en tellen 250 woorden. Inzenders krijgen voor 15 oktober bericht.

Contact

Stedenineenspanningsveld@gmail.com
 Dr. T. Sintobin, Radboud Universiteit Nijmegen
 Faculteit Letteren Nederlandse taal- en cultuur
 Postbus 9103
 NL 6500 – HD Nijmegen
 0031-24 361 5491

Organiserend comité

Jan-Hein Furnée (Universiteit van Amsterdam; cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis na 1750)
 Tom Sintobin (Radboud Universiteit; Nederlandse taal en cultuur)
 Pieter Uyttenhove (Universiteit Gent; Architectuur en Stedenbouw)
 Hans Vandevoorde (VUB; Taal- en letterkunde)
 Rob van de Schoor (Radboud Universiteit, Nederlandse taal en cultuur)

Wetenschappelijk comité

Peter Altena (Dominicus College, Nijmegen)
 Nele Bemong (Katholieke Universiteit Leuven; onderzoekseenheid Nederlandse literatuur)
 Lotte Jensen (Radboud Universiteit; Nederlandse taal en cultuur)
 Mary Kemperink (Universiteit Groningen, Nederlandse taal en cultuur)
 Marita Mathijssen (Universiteit van Amsterdam, Moderne Nederlandse letterkunde)
 Liedeke Plate (Radboud Universiteit; Algemene Cultuurwetenschappen en Genderstudies)
 Jo Tollebeek (Katholieke Universiteit Leuven; onderzoekseenheid cultuurgeschiedenis vanaf 1750)